

عنوان اثر: مراحل اساسی سیر اندیشه در جامعه‌شناسی
مؤلف / مترجم: ریمون آرون / باقر پرهام
ناشر / سال نشر: انتشارات علمی و فرهنگی / ۱۳۸۱ چاپ پنجم

معرفی، نقد و بررسی

کلود فردینان ریمون آرون، مؤلف کتاب *مراحل اساسی اندیشه در جامعه‌شناسی*، از چهره‌های پرآوازه قرن بیستم در فرانسه و دنیای غرب و در بسیاری از نقاط جهان بود. وی مانند اغلب بزرگان فرهنگ و ادب، فرانسه، از شاگردان دانشسرای عالی پاریس بود و تحصیلات خود را در این مؤسسه معروف آموزشی و دانشگاهی، همراه با ژان پل سارتر، پل نیزان و برخی دیگر از سرشناسان فرهنگ فرانسوی با گذراندن رساله دکترایش (درآمد به فلسفه تاریخ، گالیمار، پاریس، ۱۹۳۸) در سال ۱۹۳۰ به پایان رساند.

این اثر، نخست در دو جلد به زبان انگلیسی و سپس در یک جلد به زبان فرانسه منتشر شده است. این کتاب مجموعه درس‌هایی است که آرون در دانشگاه‌های انگلستان و فرانسه (سوربون) داده و در آنها از افکار و اندیشه‌های هفت جامعه‌شناس و متفکر نامدار تاریخ، مونتسکیو، اوگوست کنت، کارل مارکس، آلكسی دو توكویل، امیل دورکیم، ویلفردو پارتو و ماکس وبر، بحث کرده است.

در هر فصل از کتاب، ابتدا از نگاهی کلی به جایگاه و افکار هر متفکر، آغاز شده، سپس به چند نکته اساسی از اندیشه او اشاره می‌شود. سرانجام نوعی نتیجه‌گیری مقایسه‌ای، اطلاعات درباره زندگی‌نامه و آثار هر متفکر، بخش حواشی و کتابشناسی قرار دارد. سیر مطالب کتاب از حیث زمانی، کلی به جزئی، توالی جریان‌های فکری و ترتیب و ترتب آنها نسبت به هم یا همگونی و ناهمگونی آنها منطقاً قابل قبول و جذاب است. در همه موارد،

نویسنده نسبت به آنچه در گذشته دربارهٔ متفکران پیشین گفته است، هشیار است و در نتیجه، اندیشه‌های آنها را در کنار یا در برابر هم در تطبیق با زمانهٔ آنها و زمانهٔ مورد بحث آرون قرار می‌دهد و برای بحران فکری و نظریه‌سازی روزگار خود و تعارض میان جامعه‌شناسی ایدئولوژیک بلوک شرق سابق و جامعه‌شناسی علم‌گرا یا علم‌نما و به نحو دیگری ایدئولوژیک جهان غرب، رندانه، راه‌هایی را جستجو یا پیشنهاد می‌کند. سایر آثار مشابه^۱:

نظریه‌های اجتماعی کلاسیک	یان کرایب / شهناز مسمی‌پرست
زندگی و اندیشهٔ بزرگان جامعه‌شناسی	لویس کوزر / محسن ثلاثی
نظریه‌های بنیادی در جامعه‌شناسی	لویس کوزر و برنارد روزنبرگ / فرهنگ ارشاد
متفکران بزرگ جامعه‌شناسی	راب استونز / مهرداد میردامادی
آگاهی و جامعه	استوارت هیوز / عزت‌ا... فولادوند

بررسی شکلی

نثر به کار رفته، عموماً با توجه به سطح بالای اثر و مباحث مندرج در آن، تنها اغلب روان و رسا، بلکه کم و بیش جذاب و دارای جنبه‌های زیبایی‌شناختی و پرکشش است. به عبارت دیگر، در آن قسمت از متن که گفتار نویسنده است، متن روان و زیباست، اما در قسمتی که از اندیشمندان مختلف متن‌هایی را نقل می‌کند، بسته به نوع ادبیات آنها، درجهٔ سادگی و پیچیدگی متن تغییر می‌کند.

در نسخهٔ ترجمه شده مربوط به آخرین چاپ‌ها و ویراستهٔ دوم یا به تعبیری سوم، اثر مورد بررسی، کوشش‌های بسیاری صورت گرفته است تا اصلاحات، به‌خصوص ظاهری لازم در کتاب صورت گیرد. متأسفانه از جملهٔ این اصلاحات، رفع اشتباهات مربوط به

---

۱. اگر موضوع کتاب را بررسی آراء بنیان‌گذاران اصلی جامعه‌شناسی با رویکردی کم و بیش مقایسه‌ای بدانیم و سازمان‌دهی محتوایی اثر را فردمحور یا نمونه محور در نظر بگیریم، کتاب یان کرایب و در گام بعد، سایر کتاب‌هایی که در جدول آمده است را می‌توان مشابه اثر مورد بررسی دانست. البته از حیث وسعت و عمق بررسی آراء اندیشمندان و محدود ماندن به جامعه‌شناسان کلاسیک، منابع مذکور با کتاب مراحل اساسی سیر اندیشه در جامعه‌شناسی تفاوت‌های چندی دارند.

مراحل اساسی سیر اندیشه در جامعه‌شناسی ۹۷

رعایت قواعد ویرایش (مراعات علائم نقطه‌گذاری) نبوده است و از این حیث، همچنان موارد نقص و کاستی فراوانی دیده می‌شود که در ادامه به آنها اشاره خواهد شد: در اغلب صفحه‌های کتاب، استفاده از علامت «،» و حرف عطف «و» به طور همزمان وجود دارد: سطر ۶ صفحه ۳، بعد از کلمه «معرفی می‌کنند»؛ سطر ۷ بعد از کلمه «آزمایش»؛ سطر ۱۷، بعد از کلمه «کهن گردید»؛ سطر آخر، بعد از کلمه «وجود بندگی»؛ سطر ۸ صفحه ۱۹، بعد از کلمه «فلسفه آلمان»؛ سطر ۱۲، بعد از کلمه «حق داشته» و.... استفاده از علامت «،» و علامت «.» به طور همزمان: سطر ۱ صفحه ۱۹، بعد از کلمه «می‌دانم»؛ پاراگراف آخر صفحه ۶۷۹، سطر اول، بعد از کلمه «می‌گروند». عدم استفاده از علامت «،» در موارد لازم: پاراگراف دوم از صفحه ۹۲، سطر دوم، بعد از کلمات «است» و «می‌پردازد»؛ پاراگراف اول از صفحه ۹۳، سطر اول، بعد از کلمه «رخ داد» و....

از حیث سبک نگارش و رعایت قواعد، با توجه به روانی، شیوایی و تا حدی رسایی قلم باقر پرهام و تسلط ایشان بر امر ترجمه متون فرانسوی‌زبان به فارسی، شیوه نگارش کتاب، روان تا حدی جذاب و اغلب قابل فهم از کار درآمده است.

کیفیت جلد (گالینگور)، صحافی و کاغذ مورد استفاده بسیار خوب است. همچنین در نسخه جدید، حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی جدید یا امروزی‌تری استفاده شده است که به جز تغییر در مورد «سرفصل» مناسب به نظر می‌رسد. طرح روی جلد در ویراست جدید گالینگور ساده است و ظاهراً در این چاپ از کاور کاغذ روغنی جلد، که قبلاً حاوی طرحی کم و بیش معنادار و جالب بوده است، خبری نیست. در کل، وضعیت ظاهری کتاب بسیار خوب است.

نکات محتوایی

آرون با تسلط و ژرف‌بینی خاص خود، موفق شده است اصطلاحات مهم هر یک از بنیان‌گذاران جامعه‌شناسی را، که در این کتاب مورد بحث قرار داده، به خوبی تجزیه و تحلیل کند و آنها را به جا و درست، به کار برد و در بسیاری از موارد با دقت و استفاده از زبانی روان و رسا، انتقادی - مقایسه‌ای و در عین حال، با تذکر بینش و سلیقه شخصی خود برای حفظ بی‌طرفی و دور ماندن از سوگیری‌های خاص، کاری ماندگار را برای آیندگان فراهم آورده است.

برای مثال، می‌توان به بحث‌های دقیق وی درباره اصطلاحاتی همچون موارد زیر اشاره کرد: شیوه تولید آسیایی (صفحه ۱۷۵)، مفهوم زیربنا و روبنا (صفحه ۲۰۷ و ۲۰۸)، ارزش اضافی (صفحه ۱۸۱)، انقلاب (صفحات ۳۰۹ تا ۳۳۵)، دموکراسی و مختصات آن (صفحه ۳۱ تا ۳۳)، قانون (صفحه ۴۷ تا ۴۸)، روح القوانین مونتسکیو (صفحه ۲۰)، مراحل سه‌گانه اندیشه کنت (صفحه ۸۷)، خودکشی (صفحه ۳۷۳)، تعریف دین (صفحه ۳۹۳)، تقسیم کار اجتماعی و عوامل آن (صفحه ۳۶۱)، کنش‌های منطقی (صفحه ۴۶۲ تا ۴۶۴)، کنش پیوسته (صفحه ۶۲۷)، کنش سنتی (صفحه ۵۷۷)، بازمانده‌ها و مشتقات (صفحه ۴۸۷)، علیت تاریخی و علیت جامعه‌شناختی (صفحه ۵۸۰)، مسئولیت و اخلاق (صفحه ۵۹۵) و ....

همچنین در قسمت‌هایی از کتاب مفاهیم و دیدگاه‌های اساسی متفکران را با هم مقایسه کرده است، مانند: بحث انقلاب و نظریه‌ها (انتهای بخش اول، صفحه‌های ۳۰۹ تا ۳۳۵)، مقدمه بخش دوم کتاب (صفحه ۳۴۷) و نتیجه‌گیری نهایی (صفحه ۶۶۵ تا ۶۸۱)

کیفیت معادل‌سازی اصطلاحات تخصصی بسیار خوب است و در طول چاپ‌های متعدد کتاب از حیث روزآمدی و زبان فارسی بهبود یافته است.

برای مثال، خودکشی خودپرستانه (égoïste)، خودکشی دگر دوستانه (altruiste)، خودکشی ناشی از نابسامانی اجتماعی (nomique)، کنش عقلانی معطوف به هدف (Action rationnelle par rapport à un but)، کنش عقلانی معطوف به ارزش (Action rationnelle par rapport à une valeur)، کنش انفعالی یا عاطفی (Action affective ou émotionnelle)، کنش منطقی (action logique)، بازمانده‌ها (residus)، مشتقات (dérivations) و ....

با توجه به ماهیت نظری کتاب و نوع مباحث آن، نویسنده و تا حدی مترجم کوشیده‌اند تا از ابزارهای انتقال و تفهیم مطالب که با این گونه کتاب‌ها سنخیت دارد، به خوبی استفاده کنند. بنابراین، از طرح بحث مقدماتی، مقایسه، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری، تجزیه و تحلیل و دسته‌بندی دیدگاه‌ها و نظریه‌ها به طور مکرر و در سطح تحسین‌برانگیزی استفاده شده است، هم در خلال تشریح و تبیین آراء

متفکران مورد بحث و هم در قسمت‌هایی مانند مقدمه مترجم و نویسنده، ابتدای هر یک از بخش‌های مرتبط با نویسندگان، زندگی‌نامه‌ها، انتهای بخش اول قسمت انقلاب ۱۸۴۸، مقدمه بخش دوم، نتیجه‌گیری پایانی و ضمائم.

با وجود آنکه کتاب از غنای فوق‌العاده‌ای در تبیین و تشریح آراء بزرگان اندیشه جامعه‌شناسی و تحولات رخ داده در حیطه افکار آنها طی دو نسل اول (۱۸۷۰ - ۱۸۳۰) و نسل دوم (۱۹۳۰ - ۱۹۲۰) برخوردار است و برای دروس «نظریه‌های جامعه‌شناسی(۱)» در دوره کارشناسی و «بینش‌های جامعه‌شناسی(۱)» در مقطع کارشناسی‌ارشد، حکم کتاب اصلی و منبع مهم را پیدا می‌کند و همچنین حجم و گستردگی بسیاری دارد، اما نمی‌توان گفت که محتوا و موضوعات کتاب نسبت به اهداف درس نظریه‌ها و دروسی مانند: «بررسی آثار صاحب‌نظران جامعه‌شناسی»، از هر جهت جامع است. نه به آن معنا که در کتاب، بر حسب طراحی اولیه آن نقیصه یا کاستی مهمی وجود داشته باشد، بلکه به دلیل وجود برخی از خصوصیات این اثر و سرفصل‌های دروس مزبور و وجود پاره‌ای منابع دیگر، جامعیت این کتاب را می‌توان در حد ۷۵ تا ۸۰٪ اعلام کرد.

شایان ذکر است، از برخی جهات این اثر نسبت به نیازهای درس «نظریه‌های جامعه‌شناسی(۱)» در دوره کارشناسی از حیث عمق و وسعت مطالب، بسیار فراتر می‌رود و برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی همچنان کتابی ضروری، خواندنی و نیازمند تعمق و تدریس است.

مطالب کتاب تا حد زیادی با عنوان اصلی کتاب و، در سطحی نازل‌تر، با عنوان فارسی آن مطابقت دارد شاید دلیل این امر، اولاً، به محدود نشدن دوره زمانی بررسی اندیشه‌های جامعه‌شناختی و جریان‌ها، تحولات یا مراحل اساسی تغییرات آن در عنوان اثر برمی‌گردد که اگر عنوان را با یادداشت مترجم توأمان قرائت کنیم و در نظر گیریم، اشکال عدم تناسب نه تنها مرتفع می‌شود، بلکه از این حیث نیز کتاب وضعیت تحسین‌برانگیزی پیدا می‌کند. زیرا به خوبی توانسته است کلیدی‌ترین افکار و مهم‌ترین جریان‌ها را طی دو نسل اول بیان کند. البته اگر انتظار ما از تعبیر main Currents یا مراحل اساسی یا سیر اندیشه در جامعه‌شناسی تکیه بر جریان‌ها و مراحل و درون آنها افکار و اندیشه‌ها باشد، ممکن است، بتوان برخی خرده‌گیری‌ها را مطرح ساخت.

مطالب این اثر، حدود ۷۰٪ از سرفصل درس «نظریه‌های جامعه‌شناسی (۱)»؛ ۳۰٪ از سرفصل درس «بررسی آثار صاحب‌نظران جامعه‌شناسی» و ۵۰٪ از سرفصل درس «نظریه‌های جامعه‌شناسی (۲)» در مقطع کارشناسی را پوشش می‌دهد.

کتاب فاقد اطلاعات آماری و داده‌های قابل کهنه شدن در طول زمان است. مباحث کتاب شامل تحلیل‌های نظری است که همچنان با ارزش، ماندنی و روزآمد است.

از نوآوری‌ها و جذابیت‌های کتاب، مطرح ساختن مونتسکیو به عنوان کسی که در شکل‌دهی اندیشه جامعه‌شناختی و حتی ارائه نوعی رویکرد و نظریه جامعه‌شناختی در باب جوامع و منطق قانونمند آنها سهم داشته است؛ ارائه تحلیل‌های بکر و مقایسه‌های عمیق و زیبا در باب متفکران مورد بررسی، با توجه به زمان آنها و دوره زمانی مؤلف در کنار هم و در برابر قرار دادن و مقایسه پاسخ‌های آنها به عنوان پاسخ‌های متفاوت، با توجه به ریشه‌های افکارشان (زیست‌بوم اجتماعی و فرهنگی آنها) به پرسش‌ها و مسائلی واحد یا همگون؛ کوشش در ارائه بی‌طرفانه اندیشه‌ها تا حد امکان و دورماندن از افراط و تفریط‌های نظری و روشی سال‌های پس از جنگ دوم جهانی، به‌خصوص دهه ۶۰ و اوایل دهه ۷۰، می‌باشند.

هر یک از فصول و کل اثر از جنبه‌های گوناگون دربردارنده نوعی نظم و منطق خاص هستند. به طور کل، کتاب علاوه بر یادداشت‌های مترجم و نویسنده و مطالب مقدماتی، به دو بخش کلی تقسیم شده است. در بخش نخست، چهار متفکر حوزه اندیشه جامعه‌شناختی، مونتسکیو به عنوان یک پیش‌تاز، که اگر چه رسماً جامعه‌شناس خوانده نمی‌شود، اما بینش جامعه‌شناختی دارد، نخستین فردی است که بخش اول کتاب با بیان آرای وی آغاز می‌شود. سپس ترتیب زمانی و نسبت میان افراد از حیث نوع و گرایش تفکر اجتماعی آنها مطرح می‌شود. از فرانسوی‌ها، اگوست کنت دومین نفر، پس از وی، مارکس آلمانی و سرانجام الکسی دوتوکویل آخرین نفر در بخش اول کتاب است. به این ترتیب، از اندیشه سیاسی که نوعی از جان مایه جامعه‌شناختی را داراست، کار آغاز می‌شود و سپس از دو جامعه‌شناس فرانسوی و آلمانی، کنت و مارکس بحث می‌شود و دست آخر

۱۰۱ مراحل اساسی سیر اندیشه در جامعه‌شناسی

مجدداً بحث به سوی یک متفکر سیاسی - اجتماعی کشیده می‌شود. تا اینجا ترتیب زمانی نقش هر یک از متفکران مورد بحث لحاظ شده است. در انتهای بخش اول، پدیده انقلاب فرانسه در ۱۸۴۸ از دیدگاه سه اندیشمند کم و بیش معاصر و ناظران نزدیک به وقایع مزبور، تجزیه و تحلیل می‌شوند. به عبارت دیگر، نوعی کار تحلیل نظری - مقایسه‌ای در باب یک مصداق خاص صورت می‌گیرد. به این ترتیب، نوعی سیر از فاز صرفاً نظری به تحلیل کاربردی و مستقیم کشیده می‌شود.

بخش دوم کتاب به برجستگان نسل دوم جامعه‌شناسی، که بعضاً سهم مهمی در معرفی جامعه‌شناسی به عنوان یک رشته دانشگاهی دارند، اختصاص یافته است. این قسمت از کتاب با مقدمه و پیش‌درآمدی تحلیلی و مقایسه‌ای، که به نوبه خود، بسیار آموزنده، جذاب و عمیق است، آغاز می‌شود؛ سپس از افکار و آثار دورکیم جزء به جزء بحث می‌شود. متفکر دوم و سوم این جلد پارتو و وبر از ایتالیا و آلمان هستند. سرانجام کتاب با نتیجه‌گیری مقایسه‌ای - انتقادی درخشانی به پایان می‌رسد.

در انتهای کتاب چند ضمیمه از سخنرانی‌ها و مقالات آرون در باب متفکران مورد بحث کتاب آورده شده است. ضمائم مزبور از یک سو، جنبه نظری و تحلیلی تاریخ افکار دارند و از دیگر سو، به علت قدری فاصله با مباحث کتاب، برای استفاده علاقه‌مندان در بخش ضمیمه قرار گرفته است. به این ترتیب، از مهم‌ترین مفاهیم دیدگاه‌ها و اندیشه‌های جامعه‌شناختی دو نسل مهم از نخستین جامعه‌شناسان عصر جدید و تحول مراحل و جریان‌های فکری آنها بحث شده است.

آرون خود صاحب‌نظری است که می‌تواند مستقلانه نظراتش را بیان کند. اما چون به تعبیر پرهام «رندانه» و به عبارت بهتر، «صادقانه» از جهت‌گیری‌های عاطفی، فکری و دل‌مشغولی‌های خودآگاهانه سخن می‌گوید، می‌کوشد تا بیشتر از زبان خود متفکران، کدها و مطالبی را نقل کند؛ هر چند، می‌پذیرد گزینش داده‌هایی از این دست نیز همچون اطلاعات میدانی و آماری و هر گزینش دیگری، می‌تواند تابع یا زیر تاثیر جهت‌گیری‌های پنهانی ذهنی و عاطفی فرد باشد.

نویسنده اثر با اینکه در طول زندگی خود از حیث فکری و سیاسی در مقام شناخت مباحثات نظری و رفتار عملی - سیاسی گرایش‌های گاه متعارضی را نسبت به چپ و راست از خود نشان داده است، اما، همواره نوعی موضع میانه‌رو یا متعادل را در زندگی خود برگزیده است. در این کتاب نیز علی‌رغم برخی تأیید و تحسین‌ها، اظهار عدم‌علاقه به کارهای متفکران و بیان گرایش‌های متقابل جامعه‌شناسی روزگار خود، از حیث چپ و راست، کوشیده است تا ماهیت طبیعی و تغییریابنده و اجتماعی افکار را نشان داده دهد. به دور از تعصبات در تجزیه و تحلیل و تلفیق اندیشه‌ها و جستجوی راهی میانه برای پیشبرد علمی نظریه جامعه‌شناختی، راه‌هایی بگشاید.

اگر کتاب به درستی خوانده و استفاده شود، بینش جامعه‌شناختی و تاریخی آن می‌تواند در ارتباط با نظام جمهوری اسلامی و مقابله علمی با مسائل و بحران‌های پیش رو و در ارتباط با خدمت به ارزش‌ها و فرهنگ اسلامی مفید واقع شود، به شرط آنکه خصلت ابزاری و علمی تبیین‌های جامعه‌شناختی و تاریخی مبتنی بر آن و دوری از جهت‌گیری‌های ایدئولوژیک پیشین به رسمیت شناخته شود.

کتاب به طور کامل ترجمه شده است و البته بر آن یادداشت‌های اولیه، توضیحات تکمیلی و فهرست راهنمای نام‌ها، مکان‌ها و اصطلاحات و ... افزوده شده است که به نوبه خود بسیار مفید است

ترجمه اغلب بسیار روان و قابل قبول است؛ هر چند، مواردی از عدم‌روانی و رسایی را می‌توان سراغ گرفت.

از حیث رعایت امانت، به نظر می‌رسد پرهام متحمل زحمت بسیار شده و با وجود داشتن سوگیری‌های خاص (مارکسیستی) در اصل ترجمه تا حد زیادی امانت را رعایت کرده است. هرچند، نمی‌توان با اطمینان ۱۰۰٪ این ادعا را مطرح ساخت. اما موارد خاصی هم به راحتی از این حیث مشهود نیست و باز هم به نظر می‌رسد، پرهام جهت‌گیری‌های خود را در یادداشت ابتدایی کتاب و توضیحاتی که در پانویس‌ها و حواشی آورده است - علی‌رغم تغییر یا حذف برخی از آنها - نشان داده است. در موارد متعددی، بدفهمی، جهت‌گیری غیرعلمی و غیرمسئولانه و استفاده از تعابیر نامناسب در باب آرون و سوءتعبیرها

مراحل اساسی سیر اندیشه در جامعه‌شناسی ۱۰۳

و سوء تفاهم‌های مهمی از مترجم نسبت به کار آرون و اندیشه‌های متفکران مورد بحث، متأسفانه در کتاب دیده می‌شود. برای مثال، نگاه کنید به صفحه بیست و دو، پاراگراف دوم، سطر ۹ و ۱۰: «... یعنی که دوستدار وبرم و مضمون به دشمنی با دیگران»؛ صفحه بیست و سه، انتهای پاراگراف دوم؛ صفحه بیست و چهار، انتهای پاراگراف دوم و ....

توجه به اصول ترجمه (آشنایی به زبان مبدأ و مقصد و ماهیت مطالب) و برگردان صحیح و روان عبارات، ترجمه کامل متن، استفاده از معادل‌های مناسب در کار مترجم مشهود است. همین طور، یادداشت مفیدی در باب برخی جنبه‌های افکار و آثار آرون و بعضاً پاره‌ای توضیحات مفید در تشریح یا نقد مطالب و فهرست راهنمای جامع و بسیار مفیدی بر کتاب افزوده شده است که همگی قابل ستایش و تحسین هستند. اما، همان‌طور که قبلاً بیان شد، دریافت‌های اشتباه، بیان نامناسب و سوگیری‌های خاص مترجم در توضیحات تشریحی و انتقادی وی، اعم از یادداشت اولیه او در آغاز کتاب و آنچه در متن و حواشی مرتبط با متن کتاب آورده است، کار وی را تا حدی خدشه‌دار و سزاوار انتقاد کرده است.

پیشنهادها

ابتدا این کتاب را پیش از انقلاب مؤسسه سابق انتشارات فرانکلین در سال ۱۳۵۲ ناقص به زبان فارسی ترجمه و به چاپ رساند و یکی دو سال بعد. به چاپ دوم رسید و نایاب شد. اما انتشار و ترجمه بخش دوم کتاب در ۱۳۶۳، از سوی سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، چاپ و منتشر شد که به علت نیاز رو به افزایش این گونه کتاب‌ها در میان استادان و دانشجویان و مزایای اصل کتاب و ترجمه نسبتاً مناسب آن، به خصوص در سال‌های بازگشایی دانشگاه‌ها، پس از انقلاب فرهنگی، باعث شد، مجدداً در سال ۱۳۶۴ به طور کامل در یک جلد به چاپ رسد. از این چاپ یا ویراست کتاب، که به تعبیر مترجم ویراست اول کامل کتاب به حساب می‌آید، چندین چاپ (احتمالاً سه مورد در سال‌های ۱۳۶۴، ۱۳۷۰ و ۱۳۷۲) به بازار عرضه شده است. در سال‌های بعد از ۱۳۷۷ کتاب با تغییری در نام و برخی تغییرات عمدتاً ظاهری با یادداشت جدیدی از مترجم آن توسط شرکت انتشارات علمی و فرهنگی به چاپ رسید که به دفعات در سال‌های ۸۱ - ۸۰ و پس از آن نسخه‌هایی تجدید چاپ و در اختیار علاقه‌مندان قرار گرفته است.

به این ترتیب، با احتساب چاپ قبل از انقلاب و بدون احتساب آن به علت کامل نبودن دو ویراست و تا نسخه مورد بررسی پنج بار چاپ و منتشر شده است. احتمالاً پس از سال ۱۳۸۱ دو یا سه بار دیگر کتاب تجدید چاپ شده است. مترجم محترم در نسخه تجدید چاپ شده، تغییراتی داده‌اند؛ مانند: تغییر پاره‌ای تعبیر و یکدست کردن آنها، اصلاح غلط‌های چاپی و تغییر پاره‌ای از زیرنویس‌ها. اما هنوز نقص‌هایی در کتاب وجود دارد که پیشنهاد می‌شود در چاپ‌های جدید اصلاح شود. از جمله: تغییر عنوان کتاب، تغییر سرصفحه، ویرایش تخصصی و جهت‌گیری‌های خاص مترجم که بهتر است تعدیل یا حذف شوند.

